

ЮБИЛЕЙНА НАУЧНА СЕСИЯ – 30 години ФМИ
ПУ “Паисий Хилендарски”, Пловдив, 3-4.11.2000

ЗА ДИСТАНЦИОННОТО ОБУЧЕНИЕ И РАЗВИТИЕТО МУ В БЪЛГАРИЯ¹

Георги Атанасов Тотков, Елена Петрова Сомова, Росица Желязкова Донева

Направен е критичен анализ на общоприетото разбиране за дистанционно обучение, като в резултат е предложено едно определение, което по-пълно и последователно отразява същността на тази нова форма на обучение. Последователно са разгледани най-важните елементи на дистанционното обучение, като се разкриват връзките му с използването на съвременни технологии в образователната система и с т.нар. “отворено обучение”. Накратко са представени натрупаният опит и създадената инфраструктура за развитие и поддръжка на дистанционното обучение в България.

2000 Mathematics Subject Classification: 97B30

Конвенционално и отворено обучение. Словосъчетанията “конвенционално (затворено) обучение” и “отворено обучение” се използват за описание на два различни подхода за организация, провеждане и управление на процеса на обучение.

По-голямата част от университетските преподаватели имат натрупан опит в **конвенционалното обучение** – обучение, което се характеризира с обща работа (“лице-в-лице”) на преподавателя и студента. При този вид обучение студентите изразходват голяма част от своето време в посещаване на лекции, семинарни занятия и консултации, провеждани от конкретни преподаватели на предварително посочено място и в точно определен период от време. Локалният и затворен характер на конвенционалното обучение поражда редица проблеми и се отразява негативно на такива важни негови характеристики като качество и достъпност.

Отвореното обучение цели премахването на възможно повече ограничения при обучението с предоставяне на нови възможности за учене, преподаване, достъп до образование и учебни ресурси, и т.н. За да се постигнат целите на отвореното обучение е необходимо процесът на обучението да се фокусира върху нуждите на конкретния студент, а не върху потребителските нужди изобщо или потребностите на обществото като цяло. В крайният си вариант парадигмата на отвореното обучение позволява на всеки индивид да учи когато, където и както желае.

Елементи на дистанционното обучение. По въпроса за точното определяне на ДО няма единно мнение. Повечето изследователи, въпреки че имат различни виждания върху отделни аспекти на ДО, приемат дефиниции, в които обикновено се открояват четири основни момента [3-7]:

➤ учебният курс или програма се контролират от съответна образователна институция;

¹ Работата е частично финансирана по договор No 020-M към НИС на ПУ “Паисий Хилендарски”.

- преподавателят и студентът са физически разделени (дистанцирани) в сравнително дълги периоди от време при провеждане на учебния процес;
- физическото разделение на преподавателя и студента се преодолява чрез използване на различни видове медии (при съвременните условия – с използване на модерни информационни и комуникационни технологии);
- между преподавателя и студента трябва да са осигурени поне два различни вида комуникации.

Съществени недостатъци на приведеното определение са описателност, едностранчивост и схематичност, тъй като съвременното разбиране за ДО се свежда до изброяване само на някои негови външни характеристики. Следващото определение избягва този нежелателен момент и акцентира върху съдържателната страна на понятието.

Дистанционното обучение е съвкупност от *форми* за организация, *методи* за управление и *средства* за провеждане на обучение, в което участват *разнородни* (по тип и функционално предназначение) и *различни* (по място на разполагане, начин на участие и време на използване) *човешки, материални и информационни ресурси*.

Организацията и управлението на ДО предполагат задължително наличието на права и обратна връзка между студента и обучаващата част на системата. В известен смисъл, без обратна връзка няма ефективно ДО. Във всеки един случай на разделяне на преподавателя и студента в пространството и времето, обичайните форми и средства за комуникация, използвани в класическите форми на обучение са неизползваеми и трябва да се заменят с други. По тази причина, използването на модерни информационни и комуникационни технологии е характерна черта на съвременното ДО, и често (неправилно!) ДО се възприема като форма на обучение с използване на тези нови технологии.

ДО се **базира на разнородни** по тип и функционално предназначение **ресурси**: *човешки* (студенти, преподаватели, консултанти, настойници, администратори и др.) и *материални и информационни* (от традиционен тип – учебни зали, текстови материали, видео и аудио записи, и т.н.; с използване на съвременни технологии – информационни и компютърни мрежи, електронни средства за комуникация и общуване, и т.н.).

ДО е една от най-често срещаните форми за провеждане на отворено обучение, тъй като по своята природа естествено се “отваря” към:

- променящите се изисквания на пазара на труда (*адаптивност*);
- различните категории потенциални обучаеми (*достъпност*);
- съвременните методи на обучение и учене (*иновационност*);
- новите информационни и комуникационни технологии (*технологичност*);
- разпределени учебни ресурси (*децентрализираност*)
- интегриране на медии и идеи (*комплексност*) и т.н.

Потребители на ДО са обучаеми с жизнен статус (местоживеене, семейно положение, работещи, инвалиди и т.н.), който не позволява избор на традиционните форми на обучение; нуждаещи се от квалификация и преквалификация без откъсване от обичайната си жизнена или работна среда; специалисти, за които се изисква непрекъснато професионално развитие или придобиване на нова специалност; лица, склонни на обучение през целия си живот (овладяване на чужди езици, нови технологии, хоби и др.); отпаднали и прекъснали от традиционната система на обучение и др. При

ДО естествен център на учебния процес е не преподавателят, а студентът, който е мотивиран да определи сам основните **елементи на процеса на обучение** – курс и съдържание на обучението (какво), време и място на учене (къде и кога), темпове и начин на учене (как), избора на поддръжка (кой и как), използваните учебни, информационни и комуникационни ресурси за собствени нужди (с какво) и т.н. При ДО студентите са в нова роля – те вече не могат да остават пасивни консуматори на знания, а се налага да отговарят на поставени въпроси и да решават проблеми в самия процес на придобиване на новите знания; да се учат чрез решаване на задачи и използване на голямо разнообразие от учебни ресурси; целенасочено да излагат и обменят своите идеи и мнения; да контактуват с други обучаеми и да споделят своя опит; да организират, самооценяват и контролират работата си в процеса на обучение и т.н.

Ролята на **преподавателя** в учебния процес се променя: от източник на информация – към настойник в обучението. Преподавателят мотивира студента и провежда обучението като поставя целите, формулира задачите и обсъжда проблемите с обучаемия, провежда консултациите и оценява прогреса на студента, определя подходящите за всеки дистанционен студент учебни ресурси и т.н. Поради появата на тези нови функционални характеристики на преподавателя, неговите задължения обикновено се разпределят и между други участници в процеса на провеждане на ДО – т.нар. дистанционен консултант, настойник, проверяващ и администратор.

Особено място в ДО заемат специализираната **методика и технологиите за разработване и произвеждане на материалните и информационните учебни ресурси** базирани върху различни медии, както и **специфичната система за поддръжка и контрол** на процеса на провеждане на самото обучение и на отделния дистанционен студент. **Учебните материали**, използвани в процеса на ДО трябва да поемат редица функции на преподавателите и консултантите в традиционните форми на обучение – да насочват, мотивират и интригуват дистанционните студенти, да разширяват техните знания и да предлагат подходящи и интересни форми за самоконтрол, да дискутират евентуалните алтернативни отговори и да позволяват самооценка на постигнатия прогрес в ученето, да осигуряват подходяща помощ и т.н. [1]. Ето защо, **авторът** на дистанционните учебни материали е основна и ключова фигура в процеса на организация на ДО, а неговият избор е от решаващо значение за успешното (или неуспешно) провеждане на самото обучение.

Дистанционното обучение в България. Естествени приоритети и насоки за по-широко въвеждане на формите на ДО в България са:

- постепенното преминаване от конвенционалните форми на обучение (задочно, изнесено) към ДО;
- разширяването на формите на ДО в системата за преквалификация (вкл. СДК, Свободен факултет, курсове за бюрата на труда и за кандидат-студенти и др.);
- използването на профилирано ДО (например по селско стопанство, туризъм и др.) за конкретни райони;
- реализирането на непрекъснато обучение на базата на ДО (за прекъснали, за повишаване на образователната степен и др.).

Интересен е въпросът – какви са **предимствата на новия тип обучение** за образователните институции, студентите и преподавателите в България.

За институциите – международно сътрудничество в областта на приложенията на съвременните образователни технологии, утвърждаване на специалности, трансфер на курсове и акредитация, външно финансиране на образователните дейности, достъп до международния обмен на информация в областта на ДО, участие в международни изследователски програми по съвременни технологии за обучение и др.

За студентите предимствата са достъп до европейските стандарти за образование, квалификация и информационни източници, възможност за национална и европейска акредитация, контакти с най-добрите преподаватели и учебни курсове.

За преподавателите – възможности за професионално развитие, достъп до европейските образователни стандарти, изследвания в нова за страната научно-приложна област, запознаване с европейски образователни технологии, учебни програми, материали и др.

В периода 1995-1999, Европейският съюз, със съдействието на Европейската комисия (ръководител на програмата), Европейската образователна фондация (за управление и договаряне) и Програмното координационно бюро (за всекидневна координация) успешно реализира проект за развитие на ДО в Централна и Източна Европа. Проектът беше финансиран по програма **ФАР** с около 10 млн. EURO. В резултат бяха създадени **11 Национални контактни точки** и **40 Регионални центъра за дистанционно обучение** в 11 страни на Централна и източна Европа. В рамките на програмата бяха финансирани и разработени **28 дистанционни курсови модула в различни приоритетни области** – информационни технологии, екология, европейско право и др. По същество беше създадена европейска мрежа за организация, поддържане и развитие на ДО.

На 8.10.1994 г. в София беше проведено учредително събрание на сдружение с идеална цел за развитие на ДО в България. Основната цел на сдружението е да подпомога държавната политика в областта на ДО и да организира изграждането на регионална мрежа от центрове за ДО. **Националният център за дистанционно обучение** (НЦДО) беше създаден като сдружение на висши училища, Министерството на образованието, Националното радио, Националната телевизия и др. **Неговата основна цел** е да подпомогне изграждането и развитието на подходяща инфраструктура за ДО в България.

В периода 1994-2000 г. НЦДО разви следните дейности:

- реализиране на програмата на ФАР за създаването на регионални центрове за ДО;
- проучване на нуждите и готовността за провеждане на ДО в България;
- обсъждане и приемане на национален модел за развитие на ДО;
- популяризиране на идеите, възможностите и перспективите на ДО;
- провеждане на семинари и конференции за запознаването на най-широки академични среди с методите и средствата на ДО;
- подготовка на автори, преподаватели, консултанти, администратори и др. За нуждите на ДО;
- създаване на дистанционни програми и учебни курсове;
- провеждане и оценяване на експериментални дистанционни курсове;
- разпространяване на положителен опит в областта на ДО (чрез издателска дейност, информации за форми на ДО и др.);

- международно коопериране и интегриране в европейските мрежи за ДО (провеждане и осигуряване на участие в национални и международни срещи, проекти, конференции) и др.

Важна задача на НЦДО беше подготовката и приемането на съответни нормативни документи, свързани с провеждането на ДО в България. До сега са изготвени Меморандум за намеренията на НЦДО в областта на ДО и Национална концепция за въвеждането на ДО. В перспектива НЦДО трябва да се ангажира и с подготовката, издаването и разпространението на информационен бюлетин (възможно е да се разпространява и по електронен път или да се разполага на Web-сървър на НЦДО).

Една от най-важните дейности на НЦДО бе свързана със създаването, организирането и укрепването на регионалните, локалните и подкрепящите центрове за ДО в страната. На територията на България бяха създадени **4 (четири) регионални центъра за ДО (РЦДО)** в София, Пловдив [2], Варна и Благоевград.

Основните дейности на РЦДО се групират в 6 (шест) основни направления:

- анализ, планиране, координиране и маркетинг;
- организация, управление, и администриране;
- подготовка на учебни планове, програми и материали;
- провеждане и поддръжка на обучението;
- оценяване и акредитация;
- научноизследователска работа.

Към горните сфери на дейност могат да бъдат включени още подбора на преподавателите и студентите, обучението и подпомагането на преподавателите, системата за квалификация, кооперирането и сътрудничеството с други организации, поддържането на информационни архиви и др.

Към всеки РЦДО беше асоциирана собствена **мрежа от локални и подкрепящи центрове**. Локалните центрове са разкрити към образователни институции (обикновено ВУ) като разработват и провеждат ДО по специфични програми. Основна задача на централните за поддръжка е обучението да бъде доближено до потенциалните дистанционни студенти. В тези центрове се създават библиотеки (вкл. с компютърна и аудио-визуална техника), организират се периодични консултации и курсове (по специфични за съответния регион проблеми), провеждат се срещи и консултации със студенти и др.

Основните функции на РЦДО са:

- координиране на извършваните дейности с НЦДО и други институции (радио, телевизия, бюро на труда, областни и общински управи и др.);
- осигуряване на координация и сътрудничество с останалите РЦДО;
- координиране и организиране на дейността на асоциираните локални и подкрепящи центрове;
- обучение на преподаватели;
- планиране на дейностите във времето;
- извършване на маркетинг в областта на ДО, осъществяване на контакти с регионални ведомства и организации;
- провеждане на подбор, административно обслужване и поддръжка на дистанционните студенти;

- организиране на разработването на нови дистанционни програми и курсове;
- производство и разпространяване на материали за ДО;
- организиране на обучението (консултации, лабораторни занятия, очни занимания и др.) с използване на различни медии (радио, телевизия, аудио-визуални средства);
- организиране и поддържане на изпитна система в съответствие с националната;
- създаване на информационна база с материали за ДО;
- превеждане, адаптиране и публикуване на учебни пакети по ДО;
- предоставяне на технически средства и развиване на инфраструктура (различни медии, телекомуникационни връзки и др.) и др.

Създадената инфраструктура и натрупаният положителен опит в провеждането на ДО в България са добра предпоставка за неговото развитие. Остават обаче редица нерешени проблеми – липса на *нормативна база* (държавни изисквания по специалности, контрол на качеството, финансиране и др.), съществуващ *академичен и институционален консерватизъм*, недостиг на *финансови средства* и на специализиран в областта на ДО *академичен и обслужващ персонал, непълноценно функционираща университетска компютърна мрежа* и др.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Илиев А., Е. Сомова**, *Курсове за дистанционно обучение – проучване, подготовка, поддръжка, утвърждаване и управление*, Сборник научни трудове, 30 години ФМИ, Пловдив, 02-05.11.2000.
2. **Doneva R., G. Totkov, E. Somova**, *Open and Distance Education at Plovdiv University (1995-2000)*, Сборник научни трудове, 30 години ФМИ, Пловдив, 02-05.11.2000.
3. **Mood T. A.**, *Distance Education: An Annotated Bibliography*, Libraries Unlimited, Englewood, Colorado, 1995.
4. **Rowntree D.**, *Exploring Open and Distance Learning*, Kogan Page, London, 1992.
5. **Rowntree D.**, *Teach Yourself with Open Learning*, Kogan Page, London, 1993.
6. **Simmonds T.**, *Establishing Flexible Learning Programmes*, Pitman Publ., London, 1995.
7. **Trindade A. R.**, *Distance Education for Europe*, University Aberta, Lisbon, 1992.

Rositzka Jeliaskova Doneva, George Atanassov Totkov, Elena Petrova Somova
The University of Plovdiv, Dept. of Computer Science
24, Tzar Assen St., 4000 Plovdiv, Bulgaria tel: + 359 32 268 636, fax: + 359 32 268 636

THE ESSENCE OF DISTANCE EDUCATION AND DEVELOPMENT IN BULGARIA

George Atanassov Totkov, Elena Petrova Somova, Rositzka Jeliaskova Doneva

The widespread understanding of the distance education is discussed. As a result, a definition of the distance education reflecting more completely and consistently the essence of that new educational mode is proposed. The most important elements of the distance education are examined as well as its relations with application of contemporary educational technologies and so-called “open learning” are discussed. The accumulated positive Bulgarian experience and existing infrastructure for distance education is presented.